

Magdalena Lupi Alvir

ZA KOGA PIŠEMO? ZA KOGA STVARAMO?

Jedno od osnovnih, a nažalost često zanemarivanih pitanja u kontekstu djelovanja na području kazališta za djecu te lutkarskih kazališta u Hrvatskoj (pa i općenito) jest pitanje primjerenosti uzrasta za koji se određeni tekstovi, dramatizacije i adaptacije za djecu pišu, odnosno predstava koje se za njih postavljaju. U prilog tomu govori i nekoliko očitovanja strukovnih, prosudbenih žirija s domaćih festivala za djecu i mlade gdje se upozorava upravo na neprimjerenost izvedbi u odnosu na određeni dječji uzrast te se već nekoliko godina zaredom detektiraju isti problemi.

Ključna misao koja se pri tome ponavlja jest *neprimjerena komunikacija s djecom* čiji su rezultat često predstve koje *ili u potpunosti promašuju svoju temu ili je prezentiraju na način koji nije u skladu s profesionalnim kazališnim i/li pedagoškim kriterijima*. (iz obrazloženja nagrada 18. i 19. Susreta profesionalnih kazališta za djecu i mlade HC Assitej-a 2015. i 2016. godine). Jedna od glavnih zamjerki jest da se predstave češće bave izvanjskom formom, lijepim slikama i ispraznim efektima umjesto idejom priče i porukom koju one ostavljaju gledateljima. Kako se ujedno u nastavku ističe da se pri tome *olako shvaćaju zadaci redatelja i dramaturga*, pristupit ću ovoj temi upravo iz pozicije osobe koja se u svojoj praksi dramaturga i autora dramatizacija te tzv. autorskih projekata, jednako tako susretala i bavila ovom problematikom, ali isto tako i iz pozicije ravnateljice lutkarskoga kazališta koja o ovoj problematici treba skrbiti zajedno sa svojim suradnicima.

Ovo naoko jednostavno, no s druge strane i ključno pitanje primjerenosti uzrasta za kojega se određena predstava promišlja i stvara, kao da se tek usputno postavlja, pa se nemalo puta događaju zapravo prešućivani nesporazumi između stvaratelja i gledatelja naših umjetničkih uradaka. Namjerno kažem naših jer su ona jednako važna i za umjetnike koji stvaraju i za ravnatelje koji promišljaju repertoarne smjernice svojih kazališta i produciraju predstave.

U našim se kazalištima, izgleda, često zaboravljamo baviti i primjerenošću određenog sadržaja i temata, načina izvedbe usmjerenog određenome uzrastu, (pri čemu nikako ne bi smjeli podcijeniti, ali ni precijeniti niti jednu dobnu skupinu!) pa umjesto toga susrećemo predstave koje kao da vode jednosmjerni dijalog, ne oslušuju svoju publiku, i zadovoljavaju se očito nekim vlastitim nedefiniranim kriterijima, nerazrađenim konceptima i površnim

rješenjima u kojima je bitnije samodostatno se baviti osobnim fascinacijama ili interpretacijama određenih tema, ne vodeći računa o publici za koju se ona u stvari rade.

Dijalog s publikom

U svome, gotovo programatskom, tekstu objavljenom uz 18. susret profesionalnih kazališta za djecu i mlade Hrvatskoga centra Assitej u Čakovcu 2015. godine, tadašnja selektorica festivala, redateljica Renata Carola Gatica, uz kriterije vlastitoga izbora, govori o važnosti uloge koje današnje kazalište za djecu treba ispuniti, naglašavajući kako *moramo odgojiti novu generaciju publike koja će odmalena zavoljeti kazalište i nakon svake odgledane predstave željeti se vratiti. Kazalište je dijalog. Kazalište za djecu mora "čučnuti" i gledati publiku oči u oči.*

Dijalog s današnjom generacijom nas kazalištaraca, bili umjetnici ili ravnatelji odgovorni za programe koje nudimo i time odgajamo našu publiku, počinje zapravo puno ranije od onoga što je uobičajeno i uvriježeno u našim kazalištima za djecu. Usudila bih se reći, ono započinje već u najranijoj dobi, još kod beba, „puzavaca“, „pelenasa“. Odlazak djeteta u najranijoj dobi u kazalište često je prvi susret djeteta s umjetnošću uopće i ne treba posebno naglašavati koliko je ono važno.

Zato počnimo od čučnja. Prirodne pozicije iz koje bi se najprirodnije trebali obraćati djeci, iz iste vizure, iz istoga fokusa. Osvrnut ću se stoga prvo na vrlo specifično područje kazališta koje uključuje već bebe od cca. desetak mjeseci nadalje i predstavlja za njih specifičan doživljaj, što je svojevrsni izazov, no i vrlo odgovoran umjetnički i pedagoški zadatak. Na osnovu nekoliko predstava ove forme koje sam imala prilike vidjeti, smatram da je najzanimljivije i zapravo najzahtjevnije bilo znati procijeniti što tako malim gledateljima pružiti na njihovom prvom kazališnom doživljajnome nivou. Svakoj publici, a posebice ovoj, treba pristupiti s istančanim senzibilitetom i pomno biranim temama.

Između nekoliko (doduše, vrlo rijetkih) predstava rađenih za bebe i one koji tek nesigurno koračaju svojim prvim koracima, od igranih, dramskih do onih koji su kombinacija kazališta baziranoga na pokretu te lutki, zamjećujem da je najveći problem (kao između ostalog i jedan od učestalijih problema) u lutkarskim kazalištima, no isto tako i u kazalištima za djecu, u tekstu (ili kazališnom scenariju) i dramaturgiji. Štoviše, bez obzira na to bile one bazirane na tekstu ili neverbalne, većina ih se sapliće oko teme, načina kojima se ona prenosi kazališnim sredstvima publici i fokusu u odnosu na uzrast kojemu je namijenjena. Raditi za najmlađe

gledatelje čini mi se najzahtjevnijim i najtežim zadatkom bez obzira o kojoj se kazališnoj formi radi. Naime, krenuti od osnovne ideje koju se želi prenijeti, a zatim od uvjetno rečeno "priče" te ju pri tome ne opteretiti suvišnim razradama i viškom događaja, nije nimalo lako i zahtjeva jedan potpuno drugačiji kazališni pristup.

U posljednje vrijeme imala sam prilike vidjeti i nekoliko predstava za donju dobnu granicu 1+, na inozemnim lutkarskim festivalima (primjerice LUTKE 2016. u Ljubljani) ili pak domaćim festivalima koji uključuju i inozemnu selekciju (npr. Revija lutkarskih kazališta u Rijeci) što mi je omogućilo usporedbe s našom domaćom produkcijom te pružilo širi uvid u ovu problematiku.

Dok jedni, želeći prenijeti upravo jednostavnu priču, previše ostaju na nivou ponavljanja istih obrazaca i principa pa padaju u monotonost i ne uspijevaju djeci držati pažnju, drugi pak istovremeno razvijaju previše događanja istovremeno (zvuk, pokret, animacija, gluma, lutka) nudeći djeci previše poticaja istovremeno, što ih zbunjuje, pri čemu gube fokus i koncentraciju tako da se na koncu ne zna što se određenom predstavom htjelo reći. Jedni su previše opterećeni pričom i njenom pretjeranom razradom umjesto pojednostavljenjem na najbitnije jer dijete u toj dobi i ne može još u potpunosti pratiti priču, već eventualno samo njene segmente. Pri tome često padaju u zamku da u određenom "kritičnom" momentu za razvoj priče i njen potencijalni zaplet, odlaze u značenja koja su primjerenija odraslijoj publici ili pak roditeljima.

Lutkarski medij omogućuje višeznačje u porukama koje predstave nose te interpolira često i sloj značenja koji se odnosi na odrasle. U tome i jest draž lutkarstva. No, ovdje mi se čini da tomu nema mjesta i da je zapravo riječ o svojevrsnoj zabuni u određivanju na to kome je predstava zapravo namijenjena. Priča, zapravo „potencijalna“ priča ovdje bi trebala biti namjerno više niz asocijativnih momenata i prizora koji su zapravo prije poticajni doživljaji za najmanje. No ukoliko je autorov izbor ipak pojednostavljena priča, njeni klasični elementi koji sadrže razvoj, zaplet, vrhunac i rasplet radnje ako govorimo o nekoj klasičnoj dramaturgiji, zapravo su ovdje puno pojednostavljeniji; radi se o svojevrsnoj redukciji na najbitnije, što i jeste prilično zahtjevno i što autori/redatelji često preolako shvaćaju. Ta redukcija (koja uključuje i samo trajanje izvedbe) odnosi se i na ostale segmente predstave, na glazbu i na vizualni dio i zapravo najbolje funkcioniraju one predstave koje svojoj publici pristupaju upravo na spomenuti način, posebice ako sadrže i sve popularniji interaktivni dio s njom.

O lutkarstvu za najmlađe

Rad sa i za djecu nešto starijeg uzrasta, 2+, proširena je verzija kazališne forme za najmlađe bazirane na dominirajućim vizualnim elementima, jednostavnoj, nenametljivoj glazbi i krajnje pojednostavljenoj "priči", u kojoj djeca mogu sudjelovati već na neki spoznavniji način, (dok oni stariji čija je donja dobna granica 3+ već mogu razumijevati i odazivati se na nešto složenije i razrađenije teme.)

Najmlađa djeca, od druge (pa i ranije) do četvrte godine, gotovo su „najsenzibilniji“ mali kazališni gledatelji. A kako lutkarska kazališta te kazališta za djecu najčešće u svome programu imaju predstave za nešto stariji uzrast, ovi gledatelji često ostaju prikraćeni za svoje prve kazališne doživljaje. Štoviše, upravo toj dobnoj skupini djece treba ponuditi primjeren estetski užitak, u kojemu se mališani uče gledati očima boja, zvukova, slika, riječi, pokreta. Bez obzira na uzrast, predstave bi morale omogućiti aktivno sudjelovanje djece u njima, otvarati važna pitanja i poticati na razmišljanje, za što ne možemo uvijek reći da je slučaj u praksi. Pribjegavanje klišejima, prvoloptaška rješenja i površne razrade tema s brzopoteznim krajevima i zaključcima, boljke su koje u našim kazalištima za djecu, posebice onu najmanju, nažalost, i dalje često susrećemo.

Iz lutkarske prakse znamo da lutka u odgoju djeteta ima vrlo važnu ulogu jer je dijete doživljava kao stvarnu. Lutka djeci znači stvaran svijet koji im se događa i koji im na jedan njima bliskiji način prenosi određene vrijednosti, a gledajući predstavu, dijete i simbolno rješava neki svoj realan problem. Lutka je ujedno i metafora, obuhvaća cijeli sustav značenja. U ranoj dječjoj dobi od dvije, tri godine, djeca sama pokušavaju sastavljati svoje „puzzle“ i na asocijativnome nivou stvoriti sliku cjeline, ispituju svijet oko sebe, traže prve odgovore na prva pitanja, od kojih je ono "što je to?" nešto što najčešće čujemo u publici.

Iz lutkarske prakse također znamo da je jedan od njenih najproblematičnijih i svakako najosjetljivijih dijelova dramatizacija odnosno tekst, a zatim već spominjana dramaturgija.

Lutka je za mene osobno gotovo savršeno scensko biće. Ona može štošta što ljudsko tijelo, glumac na sceni ne može: transformirati se u više raznih oblika, rastavljati se i sastavljati uvijek u nešto neočekivano i novo. Njezine izražajne mogućnosti su nebrojene, stoga me uvijek žalosti kada vidim da se uvede kao punokrvno scensko biće, a onda joj se oduzme sva njena primarna uloga i funkcija.

Ovdje naravno veliku ulogu igraju i točni odabiri različitih lutkarskih tehnika koje slijede likovnu dramaturgiju predstave te dodatno podupiru scensku igru i radnju. I to je nešto u čemu ona apsolutno ima scensku privilegiju. Općenito, lutka po svojoj prirodi nije „brbljavica“ niti „pričalica“, jer nam toliko toga kazuje potpuno drugim kazališnim sredstvima (npr. pokretom, zvukom, raznim likovnim i vizualnim elementima). lutka je ujedno i metafora, obuhvaća cijeli dijapazon značenja koje sugestivno može predstavljati. Kada koristi riječi, bira ih pomno. Govori malo, ali kazuje puno. Riječi joj služe samo da bi njima izrekla ono najbitnije, kako bi tema, radnja i karakteri predstave bili jasni i razumljivi. Stoga je svaki višak riječi opterećuje i gotovo ugrožava njezino scensko postojanje. U tome leži osnovna razlika pisanja lutkarskih dramatizacija od tekstova za dramska kazališta. Iako, da bismo razumjeli svijet lutke, ponekad čak i ne trebamo riječi.

No, u lutkarstvu smo svjedoci da se često događaju razne dramaturške nekonzistentnosti i nespretnosti, pa se tijekom predstava putem izgube glavne motivacije koje pokreću radnju ili što je još gore, pogubi osnovna ideja predstave i njeni ključni zaključci, i to bez obzira je li riječ o klasičnim ili istraživačkim lutkarskim predstavama. „Što je to bilo?“ reći će nam zbunjena djeca na kraju predstave ne shvaćajući da je, eto, priči i predstavi došao kraj. Kao da se lutki oduzima ono u čemu je bit njenog postojanja, pa se često glavne događaje koji pokreću radnju prepričava, umjesto da ih vidimo u živoj radnji na sceni. Isto je i sa statičnim scenografijama koje nisu iskorištene na lutkarski način niti su lutkarski mišljene, pa postaju nefunkcionalnim, obavezujućim okvirom.

Lutka je pojednostavljen kazališni znak i na neki način direktnije, „lakše“, prisnije prenosi svoju poruku gledatelju, pogotovo djeci. Naime, forma lutkarstva ima tu uvjetno rečeno „prednost“ što nam u svojim tekstovima i u svojim prizorima na sceni, mnoge priče može prenijeti i ispričati „prečicom“, svodeći ih na ono najbitnije, upravo zato jer s lutkom ne trebamo puno toga objašnjavati, ona već govori sama za sebe. Ili kako je to redatelj Edi Majaron, jedan od najvećih poznavatelja i štovatelja lutkarstva s ovih prostora lijepo rekao - *samo treba vjerovati u lutku.*

Ne misleći da treba biti isključivo poučan i didaktičan, lutkarski tekst, kao i bilo koji tekst za dječja kazališta, treba postavljati određena pitanja, određene probleme, od onih najstarijih s klasičnom podjelom dobra i zla (o čemu sve s djecom treba govoriti, naravno na njima blizak i primjeren način) do ovodobnih koji muče gledatelje našega vremena.

Pišući za lutkarsku i dječju scenu, gledajući predstave namijenjene njima, svaki bi se puta iznova zapravo trebali podsjetiti da djeci treba prići uvijek krajnje ozbiljno, promišljeno, s vrlo jasno idejom što im kazališnom predstavom zapravo želimo prenijeti. Bez podilaženja, bez pretjerivanja, bez podvaljivanja.

O odgovornosti, za kraj i početak

Činjenica da stvaramo i obraćamo se upravo djeci, generacijama prebrzo odraslima na kompjuterima i video igricama, čini nas posebno odgovornima, posebno u današnje vrijeme koje djecu sve više otuđuje od živo izgovorene riječi, susreta uživo s glumcima, jedinstvenim momentom koje se za njih događa upravo sada i ovdje. Tim više kazališnoj umjetnosti za djecu treba prići znalački, stručno i s ljubavlju, nikada ne podcjenjujući svoju publiku, ali isto tako pokušavajući stalno održati, voditi, njegovati toliko potreban dijalog s njom. U koraku s vremenom u kojemu živimo odgovorni smo djeci ponuditi kvalitetan estetski užitek, imajući na umu uvijek i etičnost, ne podmećući im plošno, lako potrošno, tričavo kazalište jer toga imaju i previše u svijetu oko sebe. Dapače, putem kazališnog medija trebamo progovoriti o vrijednostima koje oplemenjuju i obogaćuju, o vrijednostima koje ovo današnje vrijeme, nažalost, sve nemilosrdnije briše.

Njihov prvi dolazak u kazalište, a posebno ostanak, jako ovisi o nama. Jer, kako je to još davno rekla klasična autorica literature za djecu koju smo toliko puta gledali na sceni, Ella Peroci *Ja ne pišem za djecu, pišem djeci, i tako razgovaram s njima*. Zato razgovarajmo sa scene s našom djecom na dostojanstven, primjeren način struke koju činimo i nikada ne zaboravljajmo da ispred sebe imamo jednakopravne, važne i vrlo kritične i zahtjevne gledatelje kojima pomažemo postavljati pitanja, ponuditi ponekad i pokoji odgovor, širiti njihove vidike, razveseliti njihova srca, gledatelje kojima pomažemo stasati u odgovorne i samosvjesne mlade osobe.

I da se ponovno vratim na misli Renate Carole Gatice s početka: *Profesionalno kazalište bi trebalo garantirati kvalitetnu i odgovornu predstavu. Predstavu koja duboko promišlja koju poruku šalje i na koji način. Profesionalno kazalište za djecu ne bi se smjelo zadovoljiti samo time da predstava bude zabavna i privlačno upakirana, već treba ispuniti svoj cilj: odgajati djecu, obogatiti dječji svijet, otvarati prostor za bitna pitanja i razgovor.*

LEAD 1: *Kazalište za djecu mora "čučnuti" i gledati publiku oči u oči.*

LEAD 2: Pišući za lutkarsku i dječju scenu, gledajući predstave namijenjene njima, svaki bi se puta iznova trebali podsjetiti da djeci treba pričati uvijek krajnje ozbiljno, promišljeno, s vrlo jasno idejom što im kazališnom predstavom zapravo želimo prenijeti.